

A nemzetek születése

Érdekes kettősség figyelhető meg: miközben „nagyban” erőteljes jelei láthatók az etnikai alapú nacionalizmusnak, rasszizmusnak, „kicsiben”, egyes személyeket érintően ezzel ellentétesnek látszó, nem olyan régen elképzelhetetlen történésekkel találkozhatunk: egyebek között a félig afrikai származású amerikai elnök után ma egy afrikai eredetű, pandzsábi férfiú Nagy-Britannia miniszterelnöke; szinte nincs olyan európai fociválogatott, ahol a nemzeti csapatnak ne lenne afrikai vagy távol-keleti származású tagja stb. A látszólagos ellentmondás áthidalható: végül is azt demonstrálja, ami már a 19–20. század gyakorlatából is ismert, döntés, elhatározás, megszokás kérdése, hogy kik tartoznak a nemzethez, más-
kor kit rekesztenek ki onnan.

Patrick J. Geary vállaltan az Európában látható etnikai konfliktusokra, a feléledő nacionalizmusra reagáló műve eredetileg 2001-ben jelent meg az Egyesült Államokban. A szerző a kora középkor, a nagyjából 500-tól 1000-ig tartó időszak egyik legtekintélyesebb tudósa volt már húsz-egynéhány évvel ezelőtt is. Ezt az egyetlen magyar nyelven is megjelent művét itthon először 2014-ben adták ki, a mostani közzététel változatlan újranyomás, amit nyilvánvalóan az is indokol, hogy időszerűsége nem változott.

Geary az európai identitás válságát tekinti kiindulási pontjának. Az Európai Uniót megelőző eredeti szervezet, az Európai Közösség alkalmas-

nak mutatkozott a nacionalizmus, a gazdasági versengés, a társadalmi feszültségek kezelésére, ha nem a megoldására is, és kezdett egyenrangú partnere lenni a jelentős államoknak – írja. Közép- és Kelet-Európa országaiban azonban a kommunista rendszerek összeomlásával a nacionalizmus, etnocentrizmus, rasszizmus szelleme ötvenéves szendergése után ereje teljében tért vissza, Geary ettől, illetve ennek tovagyűrűző hatásaitól féltette az Európai Uniót. Az európai identitást fenyegető etnonacionalizmus Geary által említett példái bővíthetők. Ha a kelet-európai kis nemzetek, baltiak, balkániak stb. a status quo megváltozásával etnikai alapon szuverén országok lehetnek, milyen érv szól az ellen, hogy a baszkok, katalánok, korzikaiak, flamandok, vallonok, skótok stb. nem választhatják ugyan-
ezt az utat? Vagy, tehetjük hozzá, ha az említett nyugat-európai népek egy államon belül jelentős autonómiával rendelkeznek, miért nem jár ez alanyi jogon a kelet-európai etnikai kisebbségeknek is?

A húsz évvel ezelőtti aggodalmak egészében igazolódni látszanak, ha a könyve megírása óta eltelt idő történéseit a szerző természetesen nem ismerhette is előre. Már számolt az unió 2004-ben bekövetkező nagy bővítésével, ismerte a Nyugat kelet-európai munkaerő megjelenésétől való féltelmeit, az egykori vendégmunkások és a korábbi gyarmatokról érkezettek miatti aggodalmait, ugyanígy a brit integráció bizonytalanságait. Nem

kalkulált azonban például a Brexittel és mások mellett a 2015-tel kezdődő migrációs válsággal sem. Ha ma tenné közzé könyvét, nemcsak az imént említett fejleményekre reagálna, de nyilván Ukrajnára is kitérne – nem csak abban az összefüggésben, hogy Putyin történelmi hivatkozásai mennyire nem teremtenek jogot államközi, sőt sokoldalú nemzetközi szerződések felrúgására, de feltehetően megemlítené, hogy az orosz agresszió milyen szerepet játszik az ukrán nemzetépítésben, ezen belül a nem ukrán etnikumú lakosság integrálódásában, és valószínűleg arról is szót ejtene, hogy ez az esemény is jól példázza tételét, miszerint az etnogenezis nem befejezett múlt, hanem a jelen és a jövő része is. Más nacionalista megnyilvánulás mellett feltehetően kitérne az Orbán Viktor által sűrűn emlegetett nemzetek Európája szövegre is, ahol a nemzet pontosan nem definiált, emóciókat célzó elem, holott a magyar miniszterelnök valójában államokról beszél, csak az állam szó érzelmileg kevésbé mozgósító. Talán azt is leírná, hogy Orbán független államok olyan Európájáról fantáziál, ahol nem szól bele senki abba, hogy holmi közös normák alapján mi történik az ő országában, de használhatja az unió előnyeit.

Geary könyve lényegét tekintve két összefüggő, de tartalmi értelemben elváló részből áll. Egyrészt az etnicitás és nacionalizmus jelenségeit, témáját tárgyalja, ideértve azt a szakaszt is, amelyben a dél-afrikai zuluk példáján szemlélteti a néppé formálódás folyamatát. A könyv másik, nagyobb része a szerző szorosabban vett szakterületéről, a középkor első feléről, az Európában akkor gomolygó népekről, a Római Birodalom hanyatlása és a

helyén születő államok megszilárdulása közötti időszakról szól, azt mutatja be, hogy a mai európai államok lakossága egykor mennyire másként festett, mint amit ma nemzetnek neveznek. Talán ennyiből is kitűnik, Geary témája minimum érintkezik Szűcs Jenő munkásságával. Ugyanakkor a jelek szerint műve írásakor nem ismerte azt, nem hivatkozik rá, a válogatott bibliográfiában sem említi.

Indokolt kiemelni, a könyv Harsányi–Lajta–Miklós készítette igenigen találó borítóját, amelyet kitölt Munkácsy Mihály *Honfoglalás* című festményének részlete, Geary mondanójának tökéletes illusztrációja. A kép ugyanis egyszerre jeleníti meg a 19. századi nacionalista nemzetépítést és a 13. századi krónikából átvett motívummal (miszerint Szvatopluktól Árpád békés úton, ha csellel is szerezte meg az ország területét) felidézi azt a kort is, amikor a legitímációs szándék nem a későbbi értelemben tekintett nemzetre, hanem a középkori királyság igényeire tekintett. Közben a háttérében láthatatlanul ott húzódik a mai ismeret, a „történelmi valóság”, hogy a honfoglalás természetesen nem egy szimbolikus pillanathoz kötődik, hanem a nomád törzsek beáramlása, letelepedésük a Kárpát-medencében valószínűleg hosszú, több évtizedes folyamat volt; hogy a honfoglalók egyebek közt etnikailag és kulturálisan mennyire nem azonosíthatók Anonymus krónikája idejének Magyar Királysága lakóival, már csak azért sem, mert időközben összeolvadtak az itt talált népekkel, felvették a kereszténységet, valamint tudjuk azt is, a 19. századi vagy mai magyaroknak milyen szerény mértékben elődjei az ezer évvel korábbiak.

Geary nem minden indulat nélkül beszél a múltra hivatkozó – megfogalmazása szerint – a történelmet a politika prédájaként használó nacionalizmusról, mintegy indokolva, hogy mi készítette őt a mű korai középkorral foglalkozó részének megírására. Ez utóbbi azért is érdemel figyelmet, mert a korszak és témája szinte teljesen hiányzik a hazai történelmi oktatásból, de – ahogy a szerző is jelzi – általában is áll, hogy az őstörténetet nem számítva, az európai históriának nincs hasonlóan homályos korszaka.

A népvándorlás vége felé kialakult európai viszonyokat Geary így jellemzi: „A VIII. század elejére még mindig nem tűnt el minden olyan ősi népnév, amely először a késő ókorban bukkant fel és azóta »használatban« maradt, ám e nevek tartalma és jelentése gyökeresen megváltozott. Egész Európában viszonylag szilárd királyságok jöttek létre, amelyek tovább vitték régi »pogány« neveiket, ezek azonban most már e társadalmak keresztényekből álló lakosságát jelölték.” Az etnikai, politikai és területi elnevezések között nem volt éles különbség, a népek nem társadalmi vagy kulturális, etnikai, hanem földrajzi és politikai alapon szervezett, területhez kötődő csoportként léteztek. Idővel aztán a más tartalmú címkék kezdtek etnikai jelentést fölvenni. Azok a frankok, akik Klodvig megkeresztelkedésekor éltek, nem azonosak Nagy Károly frankjaival, de a mai francia néppel sem; azok a szerbek, akik a letűnő Avar Birodalom maradványaiban bukkantak fel, nem azonosak az 1389-es rigómezei csatában vereséget szenvedőkkel, mint ahogy azokkal sem, akik a csata évfordulóján ma Koszovó szerb földjéről beszélnek stb.

A könyv részletesebben is tárgyalja a nacionalizmus születését, mondván, az európai népek mai formája, valamint a politikai autonómiához való feltételezett joguk nem különösebben régi, Kelet- és Közép-Európában 19. századi találmány, de Nyugaton sem sokkal korábban, Rousseau és Hegel romantikus politikai filozófiájának ötvözete nyomán született.

A szerző álláspontja világos, tételekbe is foglalható: ha másért nem, a jövő alakítása érdekében is indokolt felismerni a különbséget a múlt és a jelen között; „az a kép, amelyet a nacionalizmus szolgálatában álló XIX. századi történettudomány hagyott ránk, mára végleg érvényét veszttette”; a nemzetteremtés időszakában kialakult tradíciókkal és a múltba vetített, elképzelt közösségekkel szemben a kora középkori királyságok megjelenésével nem ért véget Európa népeinek kialakulása; a népek nem a történelem elemi struktúrái, hanem „maguk is »folyamatok«, melyeket újra- és újraformált a történelem”, az etnogenezis nem is lezárt történet; Európa mai lakossága nyelveivel, hagyományai-val, kulturális és politikai identitásával a népvándorlási hullámok, népek fúziójának eredménye; a középkori államalakulatok lakói messze nem esnek egybe a mai, politikai és kulturális alapon létező népekkel, sőt a mai politikai és kulturális identitás nem is alkot feltétlen egységet; senki nem tudja kijelölni, megőrizni egy nép vagy nemzet „legbelsőbb lelkét”.

Látható, a megközelítés szigorúan racionális, másként fogalmazva, abból indul ki, hogy mi az, ami történelmi értelemben megalapozatlan, következményeiben veszélyes. Geary természetesen érti a nacionalizmus emocionális erejét, látja politikai

„használati értékét”, de mindezzel a józan ész állítja szembe, és nem másfajta érzelmeket. Le is írja: „[...] az etnicitás mindenekelőtt az emberi tudatban létezik. Ez azonban egyáltalán nem csökkenti jelentőségét, sőt éppen emiatt lett nagyon is valóságos és hatékony – s mivel emberi akarat műve, leráz magáról minden racionális ellenérvet.”

Az, hogy a mai értelemben használt és érzelmileg is átélt nemzettudat döntő részben a 18. század végétől teremtett konstrukció, nem változtat azon, hogy valódi identitásként működik, mozgósító ereje van, ugyanakkor feszegeti az európai összetartozás kereteit. Az etnikai nacionalizmus szinte elkerülhetetlen velejárója a nemzeti elfogultság, kevésbé szépen: az önzés, az ebből származó, más nemzetekkel kialakuló konfliktus lehetősége. Ezt csak erősíti, hogy az etnikai nemzetek és államok határa nem feltétlenül esik egybe, utóbbi

nem is feltétlenül logikus, és mindennek „kezelésére” nincsenek univerzálisan érvényesíthető, illetve az érintettek számára elfogadható normák.

A racionális társadalomtudós Geary saját pozíciójáról azt írja: „Naivitás lenne azt várni, hogy az európai népek keletkezéséről kialakított tisztább felfogás enyhíti majd a nemzeti feszültségeket, vagy csökkenti az általuk okozott szüntelen gyűlölködést és vérontást. Legfeljebb azt remélhetjük, hogy felébredtjük a szkepszist a történelem ilyesfajta instrumentalizálására építő igényekkel szemben [...]. De ha mégsem sikerülne, a történészeknek akkor is kötelessége nyíltan kimondani a véleményüket, amikor biztosan tudják, hogy nem hallgatnak rájuk.”

Patrick J. Geary: A nemzetek mítosza. Európa népeinek születése a középkorban. Fordította **Duró Gábor.** Budapest, 2023, Atlantisz. 224 oldal, 4650 forint.

Kőríz Imre

Öfelsége, Józsi bácsi

Egyesek azért nem szeretnek könyv-olvasót használni, mert a szövegek oldalképe a monotoníáig állandó. Az egyik barátom például a különböző könyvekhez legalább különböző betűtípusokat állít be. Ehhez képest Krasznahorkai László nagyobb lélegzetű műveinek ránézésre teljesen egynemű oldalai valamiféle analóg Kindle-ként működnek. A hosszú, akár könyvnyi terjedelemre rúgó mondatoknak a könyvoldalakon sor-

jázó téglalapjai persze csak a látvány síkján homogének: a tipográfiaileg egynemű közegben a nyelvi eszközök annál zavartalanabban fejthetik ki a hatásukat. A szövegben való vizuális tájékozódás támpontjai híján tehát a művek a megszokottnál nagyobb figyelmet követelnek az olvasótól, ami javára válhat a művészi élménynek, viszont éppen a vizuális ingerek hiánya az, ami egy idő után fárasztó is lehet, ezzel más irányú hatást váltva ki.

Ennek az egyneműségnek egyébként nemcsak olvasói, hanem bizonyára alkotói szempontból is van jelentősége, éppúgy, ahogy annak volt, amikor az *Emlékiratok könyvét* író Nádas Péter lemondott a gondolatjel használatáról. Ellenpróbaként érdemes az esztéta Poszler György stílusát felidézni, akinek állandóan megtorpanó mondatai, függetlenül a tartalmuktól, engem valósággal fojtogatnak: „Majdnem ilyen a klasszika is. Periklész kora. Az Akropolisz építésének, a Parthenonfrízek faragásának, az athéni színház virágzásának, az attikai tragédia lobogásának történelmi évada. Persze harmónia, de diszharmónia is. Fény és árnyék, csúcs és szakadék. Az aranykor színe és visszája. Ebben nem csak a hozam érdekes, de az ár is.”

Az eddigiekhez hasonlóan az új Krasznahorkai-regény, a *Zsömle odavan* mondatai sem kurták, de a kötet oldalainak látványa az író más műveinek léptékével mérve kimonodottan változatos. A kétszázharminc oldalas szöveg egyrészt tizenegy számozott fejezetre tagolódik. Emellett egyes szavak vastag betűvel vannak szedve (emögött egyébként nem sikerült következetes tartalmi logikát felfedeznem), mint például a százhuszonnyolcadik oldalon ezek: „az”, „egy”, „lehet”. Ráadásul egyes szókapcsolatok, mondatok – különös tekintettel a dalszövegekből származó idézetekre – még külön sorban, helyenként akár nagybetűvel is ki vannak emelve. Ezek a tipográfiai megoldások az író pályájának egészét nézve már-már szertelennek mondhatók, legalábbis nem hinném, hogy az olvasó éppen egy Krasznahorkai-kötetet forgatva számítana rá, hogy külön sorokba tördelve vastag betűs

kiemelésként épp egy ilyen versezettel fog találkozni: „Jaj, de szép kék szeme van magának, / Nincs ilyen a világon senki másnak. / A szívem úgy dobog, mikor látom, / Meghalok egy csókjáért, gyöngyvirágom!”

A komolytalanság volna a legutolsó jelző, amivel Krasznahorkai írásművészetét jellemezném, mégis úgy gondolom, hogy erről a könyvről szólva nem indokolatlan felvetni a fogalmat, előrebocsátva, hogy a komoly kérdésekre adott komolytalan válasz nem azonos a komolytalansággal mint válasszal, amelynek érvényességéről remekművek sora tanúskodik. A főhős aprólékosan ábrázolt, sivár életkörülményeinek bemutatása akár részvétet is ébreszthetne, de az olvasót valami mégis visszatartja attól, hogy a magát az utolsó Árpád-házi sarjnak gondoló agg Kada Józsi bácsit tragikus karakternek lássa, miközben a nyugdíjas villanyszerező mániáján önefedten nevetni sem tud. Ugyanakkor semmiképpen sem nevezném a könyvet tragikomikusnak, mert mintha inkább azt mutatná meg, hogy ennek a két minőségnek bizonyos tartományai milyen közel vannak egymáshoz. Amiből ráadásul nem is következik semmi. A könyv ezért szerintem nem is szatirikus a szónak abban az értelmében, hogy pellengérré állítana egyéni hibákat vagy társadalmi visszasságokat, a regény világában ugyanis egyszerűen nincs hol felállítani ezt a bizonyos pellengért. Ezzel szemben mintha éppen Rabelais karneváli világképét idézné fel – mégpedig sokkal inkább, mint Krasznahorkai korábbi, valóban szatirikus regénye, a *Báró Wenckheim hazatér* –, éppen azzal a gesztusával, hogy nem vesz tudomást a való világ erkölcséről.

Ezzel kapcsolatban szerintem ki-mondottan téves Szabó Gábor *Kilátás az utolsó hajóról* című vadonat-új Krasznahorkai-monográfiájának értelmezése: „A regény életvilága olyasféle erkölcsi intuíciót közvetít, amely a *Sátántangó* óta sajátja a Krasznahorkai-univerzumnak, s amely a mindenkori megalázottakkal és kisemmizettekkel való közösségvállalás mindent felülíró etikai kötelezettségében jelenik meg.” A főhős csakugyan kisnyugdíjas, aki egy szép természeti környezetben lévő, de elhanyagolt faluban él, viszont a szegénységnek a furcsa cselekmény háttéréül vázlatosan felvitt, monokróm tónusai itt inkább csak ironikus önutalásoknak látszanak – mintha Krasznahorkai saját magát sem venné komolyan –, mert a könyv egésze nem ad módot az ezek fölött érzett komoly, kulturált megrendülésre.

Ha a magát királyi sarjnak tudó nyugdíjas figurája valahonnan ismerősnek tűnik az olvasónak, az nem véletlen: a regénybeli Kada József mintája Daka József volt, akinek trónigényéről 2010-ben az akkori *Index* is beszámolt. Az akkor már kilencven felett járó trónkövetelő IV. Béla király Jolanda nevű lányától és egy Kadan kán nevű tatár előkelőtől származtatta magát, és az Árpád-ház legutolsó hajtásaként jogot formált a magyar trónra. Annál is inkább, mert mint a könyvben is olvasható, azt állította, hogy a német bevonulás után Serédi Jusztinián hercegprímás Horthy utasítására – biztos, ami biztos alapon – meg is koronázta. (Daka József meglepően összeszedett hivatalos levele, amelyet az Országgyűlésnek írt, ma is elolvasható.) Mindezek láttán kissé

csodálkoztam is, hogy míg a regény végén a szerző valamiért még Thomas Pynchonnak, hovatovább „a New York-i New Directions kiadó teljes alkotógárdájának” is köszönetet mond, addig Daka József neve említetlenül marad. Visszalapozva azonban a könyv elejére, világossá válik, hogy bár a neve csakugyan nem szerepel a szövegben, a regény – ott még minden referenciát nélkülöző, teljesen értelmezhetetlen – ajánlása, „D. J. emlékére”, csak neki szólhat.

Merőben szokatlan jelenség a kortárs irodalomban, hogy egy új könyv első alapos értelmezése a kötet megjelenésével egy időben lásson napvilágot, az pedig még ritkább, hogy ez ne is kritika, hanem mindjárt tudományos szöveg legyen. Krasznahorkai új regényével éppen ez a helyzet: Szabó Gábor korábban már említett monográfiája néhány héttel a *Zsömle odavan* után jelent meg, de utolsó fejezete máris részletesen tárgyalja a könyvet, amelyet a monográfus bizonyára még kéziratban ismerhetett meg. Pontosán azonosítja a főszereplő figurájának mintájául szolgáló személyt is, de egy másik, Krasznahorkai László nevű figurával kapcsolatban megfogalmazott szavai alighanem kiegészítésre szorulnak.

A megzenésített verseket „szépen (...), bár néha egy kicsit hamisan” előadó „nagydarab fiatalember”, a rokonszenves „vándorzenész”, név szerint Krasznahorkai László mintája ugyanis aligha maga a szerző, hanem sokkal inkább az Újhold nevű zenekar hasonló nevű tagja, akinek létezésével 2013-ban a *Magyar Narancs* hasábjain Para-Kovács Imre szembesítette a megdöbönt író. A

regény szereplője tehát nem közvetlenül az ő (mármint a szerző) nevét viseli, hanem inkább arról van szó, hogy a figurának ugyanaz a neve, mint az íróval azonos nevet viselő zenésznek. Vagyis Szabó Gábornak azt a megállapítását, hogy a regényalak „ábrázolásának ironikus, avagy valóság-hű értelmezése (...) annak függvénye, hogy az azonos tulajdonnevet viselő biografikus szerzőhöz kapcsolódó előzetes olvasói tudás miképp fűződik hozzá a regényfigura jellemzésére használt kondíciókhoz”, az író névrokonának pusztja léte sajátos fénytörésbe állítja. Kada Józsi bácsi néhány vonása révén amúgy is alkalmasabbnak tűnik arra, hogy az íróval állítsuk párhuzamba, és egy ironikus önarckép vonásait fedezzük fel rajta: szép természeti környezetben, egy főleg szlovákok lakta hegyi faluban áll a háza, születésnapja egy nappal követi az íróét, vagyis január ötödikét (miközben a modell, Daka József júniusi gyerek volt), népes rajongótáborukhoz való viszonya mindkettőjüknek ambivalens, és mindketten nagyszabású narratívákban gondolkodnak.

A valóság és a fikció kicsit a régi, kacsintós képpel díszített pénztárca mintájára játszik egymásba a regényben: a „mákosbajszú” parlamenti elnök vagy az ugyancsak bajszos államelnök könnyen azonosítható, a miniszterelnök pedig név szerint szerepel a könyvben. A Kada Józsi bácsi trónigényében saját radikális eszméik szempontjából lehetőséget látó alakok egyikének viszont már csak a családneve azonos a rossz emlékű Betyársereg vezetőjével, ahogy egy fontos mellékszereplő, Badigy Soós René neve is csak felidézi a sumer–magyar ro-

konság egykori élharcosaként ismert Badiny Jós Ferencét. A Józsi bácsi köré csoportosuló szervezeteknek a Magyar Gárdától a Világnemzeti Népuralmista Párton át az Ősmagyar Táltos Egyházig terjedő listáján váratlanul feltűnik egy személynév is: Milesz Kriszti. Krasznahorkai lantint tanult a gimnáziumban, a bohókás nevet alighanem csak a hasonló felkészültségű olvasók tudják dekódolni: ez bizonyára a „Krisztus katonája” jelentésű Miles Christi képzetére vezethető vissza.

Úgy tűnik, mintha a regény valamikor 2012-ben játszódna (egyrészt Göncz Árpád után 2012 áprilisában lett Magyarországnak ismét bajszos köztársasági elnöke, másrészt a 2013 márciusában pápává választott „Bergolj” a regényben még csak bíboros), de a mellékszereplők, illetve a cselekmény fontos szálai a valóságban egészen váratlanul, a könyv megjelenése utáni időben lelteket pontos vonatkozásokra. Kada Józsi bácsit ugyanis híveinek egy csoportja egy idő után fegyveres erőszakkal kívánja hatalomra juttatni. Nem sokkal Krasznahorkai könyvének megjelenése után érkezett a hír, hogy a TEK „az alkotmányos rend erőszakos megváltoztatásának előkészülete miatt” rajtaütött az úgynevezett Szkíta Nemzetőrség megalapítóin, egy nyolcvannyolc éves váci férfit pedig, aki Magyarország kormányzójának tekintette magát, le is tartóztattak. Az összeesküvők állítólag annak talaján állnak, hogy a Magyar Köztársaság névvel együtt 2012-ben az állam is megszűnt, a Magyarország nevű képződmény pedig csak egy New Yorkban bejegyzett izraeli kft., a nevében eljáró hatóságoknak tehát nem is kell

engedelmeskedni. Krasznahorkai könyvében az ajánlás után egy motto is olvasható, amely a könyv eddig még igencsak rövid utóélete ismeretében is joggal nevezhető már-már lidércesnek: „Én szóltam.”

A regény karakterei nem túl komplexek, inkább típusok, vagy egy-egy vonás megtestesítői, akik alá vannak rendelve a túlnyomórészt Józsi bácsi csőlátásán keresztül megismert cselekménynek: a semmiből jönnek, és oda is térnek vissza, nemigen rendelkeznek konkrét szerepükön túlmutató vonatkozásokkal. A főhős örökös kávézása is külsődleges elem, nem érzem, hogy jelentése lenne, inkább csak olyan motívum, mint a rajzfilmsorozatban Frédi és Bényi nyakában a nyakkendő.

Szabó Gábor is hasonlóan látja a karaktereket: „A *Zsömle odavan* története már nem személyiségeket léptet színre, nincsenek hősei – Józsi bácsi sem az –, hiszen az ábrázolt törzsi világban az egyéniséggel szemben a normativitás, a közös nyelvben felsejlő egynemű világkép zártságához való ragaszkodás válik elsődlegessé.” Még a tragikum hiányát illetően is egyetértünk: „Az új regényben az ábrázolt világ jellegének megfelelően nincs tragédia”, de amikor a monográfus jobb híján a tragédia hiányát próbálja meg tragédiának értelmezni, és a részvét nem különösebben intenzív hangját felerősíteni, az, úgy érzem, már fából vaskarika: „a szöveg a tragédia hiányát érzékelteti valódi tragédiaként, s a most is jelen lévő irónia, szatíra helyett ezúttal inkább a távolságtartó részvét válik a mű hangoltságát alapvetően meghatározó modalitássá.” Mintha arról lenne szó, hogy Krasznahorkai üdén zavarba ejtő új

regényét az értelmező igyekezze az eddigi könyvekből elvonatkoztatott keretek közé jól nevelten visszainterpretálni.

Az öreg Kada Józsi bácsin és persze a címszereplőn, vagyis a kutyáján, pontosabban a kutyáin kívül mintha valóban csak két-három szereplőnek volnának némileg jobban egyénített vonásai: Krasznahorkai Lászlónak, a már említett vándorzenésznek, egy afrikai származású ápolónőnek (érdekes, hogy Michel Houellebecq legújabb regényében is fontos szerepet játszik egy ilyen karakter), illetve egy fiatal medikának, aki közeli kapcsolatba kerül Józsi bácsival.

Nekem ott, a regény vége felé, az ő párbeszédük olvastán támadt olyan érzésem, hogy Krasznahorkai végig kaján tréfát művelt az olvasóival. Ezt egészen egyszerűen nem lehet komolyan venni, legfeljebb Sárbovárdi Jolántól: „Etelka, maga az életemet mentette meg, kérem, legyen a feleségem, ez a minimum, amivel tartozom magának, én is katolikus vagyok, és rendben, benne vagyok a korban, de mit számít a kor, ha két ember szereti egymást”. Ennél már csak a nőnek a gyengéd vallomásra adott válasza bárgyúbb: „Kada bácsi, mondta neki, én nem megyek magához férjhez, mert én senkihez nem megyek férjhez, tudja, időközben megnyílt a számomra egy lehetőség, hogy beálljak az Orvosok Határok Nélkül nevű szervezetbe, bár még nincs meg a diplomám, de külön engedéllyel lehetséges volt bekerülni, és az nem engedi meg a családalapítást, mert ott egy egész emberre van szükség, vagyis hamarosan három hónapra Calabriába megyek”. A Józsi bácsi egyik falubeli látogatója által felvázolt szlovák önkép – már

ha az öreg, ahogy Szabó Gábor felveti, nem csak képzelte a látogatást, sőt a könyv egész cselekményét – ugyanilyen komolytalan: „nekünk akkora szívünk van, hogy azt maga el se tudja képzelni, nekünk a két legfontosabb dolog a világon egy gyerek a porban, a rózsza a kertben meg a kutya hátul a láncon”. Sárbogárdi Jolán neve mellett talán Hrabalé a másik, amely az ilyen sorok olvastán eszünkbe juthat, annál is inkább, mert az öreg utolsó cselekedete a regény végén Hrabal élettörténetéből lehet ismerős.

Monográfiájának utolsó bekezdésében Szabó Gábor a művészettörténész Edgar Wind – lényegét tekintve a farkast kiáltó gyerek paradigmáját átfogalmazó – szavait idézve állapítja meg: „Az Utolsó ítélet harsonáját meg lehet fújni egyszer (...), de nem

lehet megfújni minden áldott nap, mert amikor az izgalom tetőfoka óramű pontossággal ismétlődik, akkor óhatatlanul kissé erőltetetté válik a hatás.” Krasznahorkai új regényét azért nem fenyegeti az erőltetettséggé veszedélye, mert most a harsona dallama – és nem is biztos, hogy a legutolsó ítéleté – mintha fésűre és selyempapírra hangszerelve szólalna meg, és az elbeszélő azon cincogna el egy különös dallamot, amelyben többek között a *Székely himnusz*, a *Krasznahorka büszke vára*, a *Hamvadó cigarettavég* vagy az olyan népszerű szlovák dalok, mint a *Vínko*, *vínko*, *vínko červené* és a *Kačička divoká* melódiai is felcsendülnek.

Krasznahorkai László: Zsömlé odavan. Budapest, 2024, Magvető. 240 oldal. 5999 forint.

Csepeli György

A reziliencia melankóliája

A Gallup Közvélemény-kutató Intézet évente méri az egyes országok boldogságszintjét. A legutóbbi felmérés szerint Dánia a második helyen van, de korábban sem volt úgy soha, hogy ne került volna be az első tíz közé. Magyarország az 51. ezen a listán. Jó tehát dánnak lenni, magyaroknak pedig kevésbé. Volt idő, amikor mindkét ország boldogtalan volt. Magyarországon, mint a Himnuszról tudjuk, a kedv s öröm helyett halálhörgés, siralom zajlott, s a holtak véréből kínzó rabság könnye hullt az árvák hó szeméből. Shakes-

peare annak idején nem véletlenül Dániába helyezte a szomorúságába belehalt királyfi történetét, aki őt meggyilkolni kész két barátjának panaszolja, hogy „Dánia börtön”, ráadásul az egyik legcudarabb az egész világon. Szó se róla, Dániának minden oka megvolt a boldogtalanságra, a történelemkönyvekből tudjuk, hogy hajdani nagysága az idők során úgy olvadt el, mint vaj a napon.

A mozikban most bemutatott, *A fattyú* címen futó film rendezője, a félig görög, félig dán Nikolaj Arcel nem először ereszkedik a dán tör-

ténelem mélységesen mély kútjába, ahol nincs más, csak boldogtalanság, szenvedés és szomorúság. Magyarul az *Egy veszedelmes viszony* címet kapott, 2012-ben készült emlékezetes filmje volt látható, melynek témája az elmebeteg VII. Keresztély király felesége és a király hatalomra törő tehetséges orvosa, Johann Friedrich Struensee között kibontakozott tragikusan végződött szerelmi történet.

A *fattyú* ugyancsak a boldogtalan 18. században játszódik, a VII. Keresztélyt követően trónra lépett alkoholista, akarátgyenge, de retteggett V. Frigyes király uralkodásának idején. A két film mindegyikének főszerepét a magával ragadó világhírű dán színész, Mads Mikkelsen játssza, bár az ő esetében a „játssza” csak a chatGPT szintjén kaparja felszínre, mert Mikkelsent nézve nincsenek szavak, melyek visszaadhatnák alakításának erejét, sodrását, az élet egyszerre felemelő és leverő pillanatainak átélésére való képességét.

A *fattyú*, mint elődje is, történelmi film, de nem a méregdrága, ám igénytelen és lapos válfajból. Nikolaj Arcel nem irgalmaz a múltnak, a mindent relativizáló posztmodern kánonnal szembemelve Ranke útmutatását követi, s mindent úgy mutat, ahogy az volt. Új filmjében egy olyan hőst mutat be, akit megtapos, megkínoz a dán állam boldogtalansággépezete, de elpusztítani nem tudja. A film telis-tele van a Grand Guignol néven elhíresült hajdani párizsi bábszínházban előadott rémdrámákat idéző elborzasztó jelenetekkel. Aki szereti látni, hogy miként főznek meg elevenen egy emberi testet, vagy miként ölnek meg irgalmatlanul nőket, beleznek ki férfiakat, az nem fog csalódní.

Mikkelsen a valóban létezett Ludwig Kahlen kapitány bőrébe bújva harcol igazáért, és a távolban lévő király kegyében bízva építi a kietlen lápon a király házát. Ellenfele, a lép megművelésében a maga jogtalan jussát féltő Frederik de Schinkel rokokó ördög, aki nőket becstelel meg, bosszúszomjas, kegyetlen, önző, hatalmában tobzódó személyiség. Simon Bennebjerg hátborzongató hitelességgel játssza végig a ma úgy mondanánk, borderline személy tüneti spektrumának valamennyi árnyalatát. Kettőjük párharca élteti a filmet, ellenállhatatlanul lekötve a néző figyelmét mind a 122 percben.

Nikolaj Arcel filmje bonctani pontossággal mutatja be a feudális társadalomban az elnyomó és az elnyomott között elkerülhetetlen dichotómia lelki metszeteit. A királyi udvar tagjai rettegnek a királytól, aki ha kedve tartja, még jót is tehet. Ha a szolgálattelkü udvaroncok döntéseinek következményei nem lennének pusztítóak, akár nevezhetnénk is rajtuk, parókéval borított fejük, kifestett arcuk lárvaként sorakoztatja őket egymás mellé, egyiküknek sincs önálló gondolata, mindegyiküknek az evésen, iváson és a testi örömek hajszolásán jár az esze. Schinkel, aki nevét önkényesen megtoldotta a *de* előtaggal, afféle helyi kényúrként követi el jobbágyaival szemben válogatott gazságait abban a biztos tudatban, hogy nincs jog, mely ne neki adna igazat. Az elnyomottak túrnek, esetleg elszöknek, de nincsenek szavaik az igazságtalanságokra, mert a feudális társadalomban korlátotlan a nemesek Isten akaratára visszavezetett uralma a nem nemesek teste és lelke felett. Tanulságos eset a lelkész példája, aki elvileg kívül állna az elnyomók és az elnyomot-

tak dichotómiáján, de mint a filmben látjuk, ha az elnyomottak oldalára áll, sorsa az azonnali halál.

Ebbe a rendszerbe ékelődik Kahlen kapitány, aki alulról küzdötte fel magát a kapitányi rangig, s mint de Schinkel egyik gonosz megjegyzéséből megtudjuk, apja egy nemesúr, aki nem ismerte el fiaként. Mikelsen túpontos alakításában látjuk, hogy ezzel az előtörténettel Kahlen, ha akarna, sem tudna beilleszkedni a feudalizmus igazságtalan, a tisztességet megtipró, irracionálisan kegyetlen világába, ahol a jó nem remélhet jutalmat, hiszen esélytelen a rosszal szemben.

Arcel filmjének varázsa onnan adódik, hogy azt látjuk, akadt egy ember, akin nem fog a rokokóba fordult feudalizmus varázsa, nem enged a zsarnok nemesúr követelésének, bízik a királyban, s kitart a legrafináltabb, hol közvetett, hol közvetlen erőszakkal szemben is, nem mond le álmáról, hogy a lápon virágzó gazdaságot teremtsen. S mint a filmben látjuk, Kahlen álma a számtalan megpróbáltatás ellenére megvalósul. A modern társadalomtudomány rezilienciának nevezi azt az emberi tulajdonságot, mely erőt ad az ellenállónak, felruházva őt azzal a képességgel, hogy kijátssza az elpusztítására szövetkező, nála hatalmasabbakat. Mikelsen alakításában saját szemünkkel láthatjuk, hogy miként hat át egy embert a maga teljességében a reziliencia, mely azonban önmagában nem lett volna elég, ha időközben meg nem érkezik a király levele, melyben Kahlent báróvá s földje kormányzójává nevezi ki.

A film kiváló lehetőséget ad a magyar néző számára annak a kérdésnek a megválaszolására, hogy

ha egyszer Magyarország és Dánia múltja egyként a feudális viszonyok okozta boldogtalanságban gyökerezik, akkor mi az oka annak, hogy ma Dánia a világ egyik legboldogabb országa, míg Magyarország tartósan a lista pitvarában tanyázik.

Vitányi Iván hosszú élete vége felé tartva 2012-ben megjelentetett könyvében megírta egyik legnagyobb gondolatát, miszerint a feudalizmus Magyarországon nem ért véget. Széchenyi és Kossuth, ha ma élne, ugyanazokkal a kísértetekkel, feudális allűrökkel és szolgálalkúséggel találkozna, mint amikor tolla, később fegyverrel elkezdtek harcolni a 19. század első felében.

Dánia megszabadult a feudalizmus lelki örökségétől, a dán társadalomban gyökeret vertek a minden embert megillető alapvető jogok, ami egyszer s mindenkorra véget vetett az ember és ember közé éket verő hatalmi dichotómia működésének. Magyarország ezzel szemben, mondja Vitányi Szekfű nyomán, utat veszített, s ez az út a tartós boldogtalanságba vezet.

A reziliencia lehetne a kitörési pont, melyre például Kahlen kapitány adott, akinek magyar klónjára a jelek szerint még várunk kell. Arcel filmje a nagyszerűen megírt forgatókönyv és a fantasztikus színészi teljesítmények miatt több mint társadalomelméleti tanulmány. A filmben búvópatakként van jelen egy másik szál, a roma kislány története, aki ha lassan is, de beépül a kapitány érzelmekben nem éppen dús világába. A roma kislány egy környékbeli titkos helyen tartózkodó törzs ivadéka, aki a munkaerőt kereső kapitányt elvezeti a törzs lakóhelyére. A romák a filmben a korlátlan, minden

társadalmi rendszeren kívüli szabadság hordozói, akiknek a vérszomjas de Schinkel követelésére később távoznuk kell a király földjéről, de a kislány ott marad a kapitány házában, bár onnan egy árvaházba kell mennie, mert az előítéletes telepek rontással gyanúsítják.

A film végén a kislánnyal újra találkozzunk. Boldog jegyesként búcsúzunk tőle, s a kapitány sem marad boldogság nélkül, de erről többet ebben az ismertetésben nem mond-

hatunk. A rendező biztos kézzel nyúlt a grand guignol és a giccs jól ismert hatáselemeihez, indokoltan bízva abban, hogy a két hatáselem kevercse érzelmileg is beágyazza a mély gondolati tartalmat.

A fattyú. Dán történelmi dráma. 2023. 122 perc. Rendező: Nikolaj Arcel. Forgatókönyvíró: Nikolaj Arcel, Thomas Jensen. Operatőr: Rasmus Videbaek. Szereplők: Mads Mikkelsen, Simon Bonnebjerg, Amanda Collin, Gustav Lindh.

Csengery Kristóf

Rendszerváltó zenekar

114

1983 karácsonyán a Zeneakadémián mutatkozott be a Budapesti Fesztiválzenekar, az a szimfonikus együttes, amelyet a harminckét éves Fischer Iván és a harmincegy éves Kocsis Zoltán alapított, s amely ezt követően tizennégy esztendőn át a két muzsikus közös vezetésével működött, Kocsis távozása, 1997 óta pedig Fischer művészeti vezetésével aratja hazai és nemzetközi sikereit. A hajdani legelső hangverseny negyvenedik évfordulóján, 2023 karácsonyán a Budapest Kongresszusi Központban adott jubileumi karácsonyi koncertet a BFZ, természetesen Fischer vezényletével. A hangverseny műsora sok rövid számból állt, a számok között a karmester összekötő szövege teremtett közvetlen légkört, és a konferálásból, valamint a zenék rendkívül változatos sorából nem volt nehéz megérteni, hogy a program alapve-

tő üzenete a sokszínűség elfogadása, sőt a sokszínűség jelensége fölött érzett öröm. Az effajta, számos apró részletből összeálló hangversenyek nem arra valók, hogy kritika íródjék róluk, az alábbi cikk nem is a koncertről, hanem annak alkalmából és ahhoz kapcsolódva készült: azzal a céllal, hogy tekintsük át – persze nem a BFZ negyvenéves történetét, az egyetlen cikk számára túl nagy téma volna, inkább azokat a legfőbb tulajdonságokat, amelyek az együttest rendkívülivé tették és teszik, és amelyeknek köszönhetően már röpké negyven esztendő után is biztonságosan állítható, hogy a Budapesti Fesztiválzenekar a megalakulását követő években zenetörténetet írt, fordulatot hozva a magyar zenei interpretáció sorsának alakulásában.

Kiindulásul fel kell idéznünk az 1980-as évek elejének politikai és kulturális légkörét. A Kádár-kor-

szak alkonyán senki sem sejtette, hogy ez már az alkony, s hogy már csak néhány évre vagyunk a szovjet típusú világrend széthullásától. E sorok írója, aki huszonhat éves volt a BFZ bemutatkozásakor, és jelen volt a legelső koncerten, nagyon is jól emlékszik erre. Az általános közérzetet az „ez még időtlen idő-kig így marad” apátiája jellemezte. Elterjedt formula volt az „addig örülünk, amíg Kádár él” – sokan gondolták ugyanis, hogy utána csak valami lényegesen rosszabb jöhet (később Grósz Károly ezt az aggodalmat visszamenőleg igazolta). A „legvidámabb barakkban” élők tudták, meddig lehet elmenni, az oldódó közbeszéd és a történelmi traumák lassú feldolgozása ellenére (filmipar) az élet minden szinten tele volt erkölcsromboló, csendes alkukkal. Mindez a művészeti életre és ezen belül a zenei előadó-művészetre is súlyosan demoralizáló hatást gyakorolt, és elsősorban nem az egyéni teljesítmények területén, hanem a *kollektív* műhelyek s azokon belül is a nagy együttesek világában. Régóta beszédtema volt, hogy a magyar szimfonikus zenekari kultúra stagnál, Strém Kálmán könyvének nem véletlenül lett címe *Hol vannak a magyar vonósok?*. Az sem véletlen, hogy ki lett az a két művész, akinek a kezdeményezése ebből a stagnálásból kiragadta a magyar zenekari kultúrát: az a Fischer Iván, aki külföldön, a Bécsi Zeneakadémián, a világhírű Hans Swarowsky osztályában szerezte tudását, és ugyancsak külföldön aratta első sikereit, valamint az a Kocsis Zoltán, aki Ránki Dezső és Schiff András társaságában az 1970-es évek elején zongoristaként

a korábbi hazai normákat messze meghaladó teljesítményével új korszakot nyitott a hazai hangszeres játék történetében.

A Fesztiválzenekar alapítása, bármilyen furcsán hangozzék is, az adott helyzetben nemcsak zenei tett volt: legalább annyira politikai is. Rendszerváltó gesztus, hét évvel a tényleges rendszerváltás előtt, egy olyan helyzetben, amelyben senki sem tudhatta, lesz-e egyáltalán rendszerváltás belátható időn belül. A Fesztiválzenekar nem állami intézmény volt (máig sem vált azzá), hanem civil kezdeményezés, és az ilyeneket a kommunizmus legalább annyira nem tűrte, mint ma az „illiberális demokrácia”. Létrehozásához bátorság kellett, a hatalommal való szembe fordulás merészsége, és az ezzel járó feszültséget nemcsak a hajdani legelső koncert nézőterén lehetett szinte tapintani 1983 karácsonyán, hanem még évekig, minden egyes hangversenyükön, annak ellenére, hogy sokat segített Bors Jenő kiállása: az a körülmény, hogy a zenekarnak kezdettől lemezei készülhettek a Magyar Hanglemezgyártó Vállalatnál. Bátorság kellett nemcsak a zenekar megalapításához, de ahhoz is, hogy valaki az eleinte még jó pár évig időszakai együttesként működő BFZ-ben feladatot vállaljon: újra és újra lehetett hallani esetekről, amikor az „anyazenekarok” bosszút álltak az együttesben játszó muzikusokon. Ennek ellenére a magyar zeneélet legjobbjai kitartóan részt vettek a Fesztiválzenekar munkájában, és 1990 után a zenekarnak nem volt nehéz kialakítania állandósult muzsikuskárdáját – mert a BFZ-ben rang volt játszani.

Ha egyetlen mondatban kellene megfogalmazni, mi az a mozzanat, amelynek révén a Fesztiválzenekar mindjárt a kezdet kezdetén felrázó hatást gyakorolt és – sikeresen – változást kezdeményezett a magyar szimfonikus zenekari kultúrában, majd ezáltal idővel az egész magyar zeneéletben, akkor úgy fogalmazhatnánk: a zenekar megjelenített és folyamatosan működtetett egy olyan intenzív felfelé húzó erőt, amelyet nem lehetett nem észrevenni, nem lehetett kitérni előle, és az általa képviselt kihívásra nem lehetett nem válaszolni. A magyar zenekari kultúrában korábban is sokat beszéltek igényességről, sőt maximalizmusról is, de ezek elvi szintű megnyilvánulások voltak és maradtak. A Fesztiválzenekar munkájában azonban a maximalizmus kezdettől a gyakorlat síkján érvényesült, és tett minden koncertet ünneppé. Ebben a zenekarban a próbamunka nem volt formális; ebben a zenekarban nem volt elképzelhető, hogy a vonósok szürkén, salakos tónussal játsszanak, ebben a zenekarban minden fúvós szóló és kamarazenei részlet kidolgozása a legnagyobb igényesség szellemében valósult meg. Ennek kezdettől volt egyfajta imperatívuszjellege, de a helyzet akkor kezdett igazán érdekessé válni, amikor évekkel később már Kocsis keze alatt egy másik szimfonikus együttes, a Nemzeti Filharmonikus Zenekar is megakart felelni ezeknek az igényeknek, utóbb a Rádiózenekar a Müpa-beli Wagner-napok együtteseként Fischer Ádám irányításával szintén világszínvonalon teljesített (és teljesít ma is), és időközben a Keller András vezette Concerto Budapest

is „beszállt a versenybe” nemzetközi normákhoz igazodó koncertjeivel. Izgalmas műhelymunka indult előbb Takács-Nagy Gábor, majd folytatódott Csaba Péter égisze alatt a MÁV Szimfonikusoknál – ők is azt tűzték ki célul, hogy „felhozzanak” egy együttest. Negyven év alatt átalakult a magyar szimfonikus zenekari kultúra, és nem kétséges, hogy ezt az átalakulást a Fesztiválzenekar kezdeményezte, amely a fejlődésnek máig fontos ösztönzője.

A Fesztiválzenekar nagy erényei közé tartozik, hogy műfaji sokoldalúságával lényegében a zenei műfajok teljes vertikumát lefedte és lefedi. Hogy egy zenekar csak szimfonikus zenét játsszon? Ők ezt kezdettől nem így gondolták. Emlékezzünk a kilencvenes évek elejének nagyszerű kávékoncertjeire, ahol a zenekar muzikusai szikrázó tökéletességű kamarazenei produkciók sokaságával jelentkeztek. Ugyanezek a koncertek később a zenekar óbudai próbatermében is folytatódtak. Régi zene? A BFZ létrehozta saját – korhú hangszereken játszó – historikus együttesét, amely a műfaj nemzetközi rangú karmestereinek irányításával revelációszámba menő koncerteket ad. Opera? A Fesztiválzenekar szinte kezdettől játszott zenés színpadi műveket (gyakran világsztár énekesek közreműködésével), az évek múltán pedig az is kiderült, hogy Fischer Iván ezeknek a produkcióknak nemcsak nagyszerű zenei irányítója, de újszerű és ötletgazdag rendezői koncepciója is csodálatot kelt Londontól New Yorkig. Az utóbbi évek egyik felemelő élmenye, hogy a zenekar tagjai újra

és újra kórusként szólaltatnak meg egy-egy ráadásszámot koncertek végén. Fischer a nemrégiben lezajlott jubileumi karácsonyi eseményen felidézte a kodályi gondolatot: a zenét *csinálni* kell. Ez ezúttal azt is jelentette, hogy az évfordulós koncert végén a zenekar *közönségből* alakult amatőr kórus lépett színpadra a BFZ partnereként egy Sibelius-darabban, amelynek betanításában Nemes László Norbert vett részt karigazgatóként.

Az utóbbi körülmény irányíthatja figyelmünket arra, ami az együttes egyik legfőbb csodafegyvere: Fischer Iván innovatív szelleme, amely mindig újabb és újabb eredeti kezdeményezésekkel frissíti fel a zenekar munkáját, mindig újabb és újabb eseménytípusokat kínálva a közönségnek. A kávékoncertek mellett említhetjük a kicsiknek szóló kakaókoncerteket, az autizmusbarát eseményeket, a Tér-tánc koncerteket, a Budapesti búcsút és még ki tudja, hányféle programot, amellyel Fischer és a BFZ az évek-évtizedek során újra és újra meglepetést szerzett a közönségnek. Ezek közé tartoznak a zenekar emlékezetes fesztiváljai is: a szép emlékű Mahler-ünnep, az ezt követő Európai Hidak fesztivál – és persze a tél végi zeneszerző-maraton, amely az összefogás példjaként a magyar zenésztársadalom javát mozgósítja. Eddigi négy évtizede során a Fesztiválzenekar megmutatta, hogy közösségi együttes, amely összefogja, szolgálja és a szó legjobb értelmében szellemi játszótársának tekinti a sokszínű társadalmat.

És a külföld? A „nagyvilág”? Talán valóban ezzel indokolt befejezni. Részben világsikerű és számos

nemzetközi díjjal jutalmazott lemezei, részben koncertturnéi révén a Budapesti Fesztiválzenekar az évtizedek során rendkívüli megbecsülésre tett szert Európa, Ázsia és Amerika legtöbb országában. Nem „helyi érdekű” együttes, amely csak országának közönségét ajándékozza meg emlékezetes élményekkel, de a világ bármely pontján kiállja az összehasonlítást a nemzetközi mezőny legnagyobb presztízsű műhelyeivel. A nemzetközi rangú sajtóorgánumok rendszeresen megszavaztatják a muzsikuszakma képviselőit arról, mely zenekarokat tartanak a földkerekség legjobbjainak. A Gramophone listáján 2010-ben a Budapesti Fesztiválzenekar a kilencedik helyen szerepelt, ugyanez a szaklap 2022-ben Az Év Zenekara díjjal tüntette ki az együttest. A Bachtrack 2015 után 2023-ban másodjára állította össze zenekritikusok szavazatai alapján a világ tíz legjobb szimfonikus zenekarának rangsorát. Ezen a Fesztiválzenekar nyolcadikként végzett, olyan legendás együtteseket előzve meg, mint a Lipcsei Gewandhaus Szimfonikus Zenekara és a Los Angeles-i Filharmonikusok. Ezzel egyidejűleg a világ legjobbnak tartott karmesteréről is szavaztak a szakemberek, szintén a Bachtrack felkérése nyomán: Fischer Iván a tízes lista hatodik helyét foglalta el, olyan ünnepelt világklasszisokat utasítva maga mögé, mint Riccardo Muti, Yannick Nézet-Séguin vagy Christian Thielemann.

Nyugodtan alszik

A budaörsi Liliom-előadás a darabnak avval a sorával kezdődik, amelyet Darvas Lili Molnár Ferenc sírkövére vésetett: Te csak most aludjál, Liliom. Hartai Petra lágy Julikája mondja ezt a ravatal mellett a Liliom művésznévű színész temetésén. A lezárt koporsóból kisvártatva kikel a címszerepet eljátszani Alföldi Róbert, ami azonnal teremthet némi tartózkodó distanciát a közönségben a színésszel szemben, mivel ő maga, a néző egy percig sem szeretne lezárt koporsóban feküdni „játékból”. Evvel rögtön ott is vagyunk annál az érzetnél, amit a budaörsi produkció felbirizgál, és amit Liliom ki is fejez nem Molnár Ferenc, hanem Thomas Bernhard szavaival, *A színházcsináló* című darab Bruscon állami színészenek szövegét kölcsönvéve: „Ha őszinték vagyunk, maga a színház is abszurdítás. És ha őszinték vagyunk, nem tudunk színházat csinálni... sem színdarabot írni nem tudunk, sem eljátszani nem tudjuk a szerepeinket. Egyáltalán, ha őszinték vagyunk, semmi egyebet nem tehetünk, mint hogy megöljük magunkat. Mivel azonban nem öljük meg magunkat, mert mégiscsak élni akarunk, színházat írunk és színházat játszunk. Ez a legabszurdabb és leghazugabb dolog a világon.” (Máig Sinkó László hangján hallom ezt a szöveget.)

A Thomas Bernhardba (és másokba) oltott *Liliomot* Kovalik Balázs vitte színre. Őt megszerezni komoly fegyvertény. Legutóbb 2019-ben rendezett itthon prózai színházban, az Örkényben Térey János *Lót – Szodo-*

mában kövérebb a fű című drámáját. Most pedig Budaörsön dolgozott, és ez azt is jelzi, hogy Berzsényi Bellaagh Ádám igazgató a Latinovits Színházat feltette a szakmai térképre. Társulatépítés, innováció a műsortervben, vállalkozókedv, rangos vendégek hívása, izgalmas bemutatók, fokozott érdeklődés – ebben a sorban épp ott tartunk, hogy a Budapest környéki város színháza felajánlotta Kovalik Balásznak a *Liliom* színrevitelét Alföldi Róberttel a címszerepben. A rendezőnek pedig felkelthette érdeklődését Molnár Ferenc színdarabja, és talált olyan megközelítési módot, amellyel egyéni módon interpretálta. Ez a rendezőnek művészi előjoga. Szakmai vita tárgyát az képezheti, hogy az adaptáció összefér-e az alapművel. És hogy az előadásban nem kerül-e zavaró ellentmondásba az eredeti szöveg az alkotók mondandójával. És hogy a markáns változtatások mellett megmarad-e a színészek lehetősége a koherens alakításra a legendás főszerepekben, Liliomként, Julikaként, Marikaként vagy Muskátnéként. A fenti kérdésekre adható eltérő válaszokból következhet a fogadtatás megosztottsága.

Kovalik Balázs Liliom személyébe egy olyan színművészt lát bele, akinek magánélete és szakmai pályája minden siker és elismertség ellenére kudarcba torkollik. Ad-e arra okot Molnár Ferenc, hogy címszereplőjét alkotóművésznek tekintsük? Özvegy Muskátnétól nem pusztán hízelkedés azt mondani a hintáslegénynek: „Ott a szépművészet, az való neked.

Művész vagy te. Nem vagy te tisztességes ember”? Evvel a szöveggel ő nem csak visszacsábítani akarja közkedvelt csalogatóját és alkalmas szeretőjét a körhintához? Jó, nem. Legyen így. Kovalik Balázs és Ari-Nagy Barbara dramaturg a budaörsi *Liliomot*, a Liliom művésznevű színeszt a kortárs magyar színház- és filmművészet élvonalába helyezik. A történet keretét, jelenét és helyszínét a címszereplő temetése adja, ahol az elegáns feketébe öltözött, Jókai Mór-fejű Bregyán Péter hosszan sorolja mindazokat a díjakat, kitüntetések, amelyek az elhunytat övezték. Az érdemes és kiváló művész címtől a Prima Primissima és a Sűgő Csiga díjon át a Színházi Kritikusok Céhe életműdíjáig és a Magyar Teátrumi Társaság nagykeresztjéig. Még hosszabb a pótolhatatlan veszteség fölött bánkódó gyászolók listája, a Nemzeti Filmintézettől a hódmezővásárhelyi Bessenyei Ferenc Művelődési Központon át a Szarvasi Vízi Színházig.

A temetői szintér olyannyira meghatározó, hogy voltaképp nincs is más eleme a díszletnek, mint a ravatal, továbbá egy mozgékony, kerekekkel felszerelt, kétajtós fémkonténer, amibe elsöre csak beledobálják a koszorúkat és sírcsokrokat, később azonban sokféle célnak megfelel: zugnak, tereptárgynak, személyszállítónak, a túlvilági főispáni hivatal mesebeli alkalmazottai irodájának. Az előadás legszebb jelenetében élesen fehérre világított háttérül szolgál a fehérbe öltözött Julika és Liliom végső búcsújánál. Kettejük kapcsolatához mindvégig asszisztál egy magával ragadó színpadi jelenség: az ősz hajú, kifejező arcú Spolarics Andrea, aki egyszerre tölti be Hollunderné, Ficsúr, valamint egy konténerkezelő munkás szerepét.

Liliomunk színészi pályája fényesnek és gazdagnak mondható, ezt a rendezés szellemes módon illusztrálja. A dísztemetés keretében megnevezhetünk különböző bejátszásokat azokból a filmekből, amelyekben Liliom díjazott alakításokat nyújtott. Ötletes filmparódiák ezek – Jancsó Miklós, Makk Károly, Horváth Ádám, Mészáros Márta, Bacsó Péter, Káel Csaba rendezői nevén futnak, a kakukkozás köztük Karel Svoboda, aki a híres Lady Carnevalt írta Karel Gottnak –, amelyek az eredeti darab szövegét, jeleneteit használják különböző helyzetekben és stílusokban.

Amikor az előadásban eljutunk a *Liliom* című színdarab kezdetéhez – miszerint Muskátné eltanácsolja Julikát és Marikát a körhintától, minek folytán a Liliom felmond, és otthagyja a ligeti műintézményt –, Ilyés Róbert Muskátja egy Körhinta nevű tévéprodukcióból rúgja ki Hartai Petra farmerdzsekis Julikáját, „odadőlés miatt”. A műsor sztárja, Alföldi Róbert Liliomja pedig nekifeszül a főnöknek. (Kettejük között éppúgy érzékelhető a diszkrétén kezelt szexuális viszony, mint az eredeti Muskátné és Liliom között.) Összetűzésük úgy végződik, hogy Alföldi Liliom bedobja a konténerbe csillogó zakóját, távozik, majd visszajön a rá váró Julika és Marcika valamelyikéért. Innen indul főhősünk párkapcsolati kísérlete. Megértjük, hogy ez a szépen öregedő, ősz színész – akit Marcika ripacsnak titulál – már túl van pályája zenitjén. Feltehetjük azt is, hogy elaprózta, szétforgácsolta a tehetségét olyan, talán kétes, talán nem méltó helyeken, mint például ez a Körhinta produkció. (Ámbár azt így is nehéz elképzelni, hogy innen már ne vezessen máshová út, mint megélhetési rablónak állni, és konyhakés-

sel a kézben támadásra indulni egy Varga Mihály nevű pénztáros ellen.)

A színre vivők egyrészt vendégszövegeket toldottak be, másrészt egyszerűsítették némiképp a darab nyelvezetét, amitől jobban áll a szöveg e nagyon mai szereplőknek. Ott, ahol meghagyták a tájnyelvi ízt – Julika és Marika beszélgetésében Hugóról meg az érzékiségről –, furcsán is hat. Nem csoda, ha a két szereplő, Hartai Petra és a Marcikát játszó Juhász Vince e. h. a nevetéstől a földön fetrengve adják elő ezt a kettőst. Minden, ami zártság és szemérmesség Julika karakterében – például ahogyan az állapotosságát tudatja Liliommal –, nehezen illeszthető össze evvel a kovaliki hősnővel. Nem is képes hitelesíteni semmi egyéb, legfeljebb Hartai Petra átszellemült, belső ragyogást kifejező, lírai mosolya.

A fentiekből már kiderülhetett, hogy Kovalik Balázs rendezése szabadon lép át a darab szereplőinek nemi meghatározottságán. Ezt az alkotók a legerőteljesebben úgy érvényesítik, hogy Julika barátnője ezúttal fiú: Marcika, aki Hugóval alkot egy párt. Molnárnál Hugót Marika zsidóként mutatja be (kicsit mentegetőzve), itt Marcika LGBTQ-snak aposztrofálja a kedvesét, akit Böröndi Bence alakít. Kapott egy kartonhokedlit maga alá, a szájába pedig megható monológot a Marcika iránti szerelméről. (Alighanem Sarah Kane *Sóvárgásából*.) Ez az egyszerűen, halkán, majdnem hadarva előadott vallomás az, ami megrendíti Alföldi Róbert *Liliomát*. Talán arra döbben rá itt, hogy rosszul választott. Vagy arra, hogy bárhol válaszott volna, soha nem lenne képes ilyen fokú odaadásra, kötődésre és ragaszkodásra. Mert mindig mindennél fontosabb volt számára a munka.

Kovalik Balázs *Liliom*-rendezésében nyilvánvalóan meghatározó tényező az, hogy a címszerepet Alföldi Róbert adja, aknázza ki és éli meg. A nézők talán felfedeznek párhuzamot a színpadi hős és megformálója közt. Az előadás szívesen utal erre, felhasználva, de nem feltétlenül kijátszva a molnári szöveget. (Érdekes, hogy olyan poénok hálnak el visszhangtalanul, amelyek más körülmények között nevetést szoktak kiváltani. Például ez: „Liliom: Most fiam, iszom egy sört. Tanuld meg: minden ijedtségre egy sör. / Juli: Mégis megijedt. / Liliom: Csak a sörért, fiam.”) Van itt egy nagy színházcsinálói alapötlet, amihez nem teljesen passzol az alapmű. És sok kicsi szét-tartó ötlet csigázza a néző figyelmét, aki próbál eligazodni, ha már nem a *Liliom* cselekményében, akkor a szimbolikus és realista elemek erdejében.

Originális olvasata eredményeként a rendező a molnári humor báján kívül egyebekről is lemondott, ami a *Liliom*ban benne van. Úgy mint: a társadalmilag elrendeltetett nyomorúság, a kitörés lehetetlensége, az érzelmi kapcsolatokban elkövetett bűnök jóvátehetetlensége. Cserébe élénk tárja Hartai Petra Julikájának inadekvátságában is szép szerelmét. Ez végül fájdalmasan kiteljesedik, kettesben a másvilágról delegált koldus-*Liliommal*. Mindenekelőtt pedig egy művészsorsot mutat fel az előadás, amihez ajándékba adják a közönségnek a személyesség varázsát vagy annak hibátlanul ideillő, hazug látszatát.

Liliom. A Budaörsi Latinovits Színház előadása. Szereplők: **Alföldi Róbert**, **Hartai Petra**, **Illyés Róbert**, **Spolarics Andrea**, **Juhász Vince e. h.**, **Böröndi Bence**. Dramaturg: **Ari-Nagy Barbara**. Dísztlet: **Antal Csaba**. Jelmez: **Benedek Mari**. Rendező: **Kovalik Balázs**.

Vadas József

Ihaj Dubaj

A Mikulás mesés napkeleti ajándékkal lepte meg a budapestieket. Először a *Telex* szellőztette meg azt a Mini Dubajként elhíresült kormányzati tervet, amelyről aztán Lázár János december elején tartott sajtótájékoztatója nyomán a *Népszava* számolt be a szerkesztőséghez került dokumentum alapján. Eszerint Rákosrendező végletesen leromlott területe egy arab befektetői csoport közel kétezermilliárdos beruházása nyomán újulna meg. A vállalkozás vezetője, Mohamed Alabbar ritka sikeres és gazdag üzletember, több neves egyetem díszdoktora is. Egy szegény hajós fiaként, Dubaj óvárosában nőtt fel, de az amerikai Seattle-ben folytatott gazdasági tanulmányaival alapozta meg fényes ingatlanfejlesztői karrierjét. A rákosrendezői projekt szempontjából az tekinthető szimbolikus jelentőségűnek, hogy vállalkozásában épült meg az Egyesült Arab Emírségek fővárosában a világ legmagasabb és egyik leghíresebb felhőkarcolója, a nyolcszázhuszonnyolc méteres Burdzs Kalifa.

Rákosrendező nincs messze a város integráns részétől: a Béke térről néhány száz méteres gyalogút visz a ma már bezárt és szlömösödő állomáshoz. A századfordulós főépület láthatóan omladozik, de nincsen jobb állapotban körülötte a többi MÁV-ingatlan sem. Előttük és mögöttük sínpárok végtelen sora visz az egyik irányban a Nyugati pályaudvarra, vezet kifelé az ország északi és keleti régióiba. Mivel vonat ritkán jön, ha

nem akarunk sokat várni, hogy körülnézzünk, a szinte folyamatosan lezárt két sorompót óvatosan meg kell kerülnünk. A BVSC modern sportcsarnokai mellett elhaladva magasodik az égre a Kassai téri pontház, noha ez a hatvanméteres panelkonstrukció csupán negyede a dubaji mintára ide szánt felhőkarcolónak. Miközben látványos szakítás négy-öt szintes és zsindelyes lakótelepi elődjeivel, amelyek a Rákos-patak mentén létesültek Rákosrendező egyik oldalán a Fiastyúk utcában, a másikon a Nagy Lajos király útján. Nem is érti az ember, hogy a folyamatosan terjeszkedő város hogyan nem teremtetett mind a mai napig közvetlen kapcsolatot a szomszédos Angyalföld és Zugló között. Ez a tehetetlenség ugyanis nem magyarázható pusztán a fénykorában negyvennél is több vágyán százharminc hektárnyi széles sávot alkotó hálózatával. Elvégre a Nyugati szomszédságában 1874-től áll a Ferdinánd híd, kiszélesített mai formájában is már legalább nyolcvanéves.

Az első hazai menetrendszerű vasúti járat, amely Pest és Vác között közlekedett, 1846-ban még nagyjából a mai Skála Metró mellől indult, és megállás nélkül haladt át ezen a területen; az indóház csak tizenöt évvel később nyílt itt meg Rákos néven. Fejlődése a kiegyezést követően nagy léptekkel meginduló iparosodás, illetve a gépesített nagyüzemi mezőgazdaság fokozatos meghonosodása velejárójaként a vasúti teherszállí-

tás ugrásszerű kibontakozásának köszönhető leginkább. Ekként lett belőle a múlt századvégen már nevében is rendezőpályaudvar a vagonok mozgatására és a szerelvények összeállítására szolgáló gurítódombok egyre bővülő sorával. Trianon ugyan magától értetődően csökkentette a pályaudvar gazdasági súlyát, jelentősége azonban a Váci útra települt üzemek jóvoltából a két háború között is megmaradt. A szocializmus évtizedeiben, a hasonló berendezkedésű kelet-európai országokkal politikai hálóként működő kapcsolatrendszer jóvoltából talán még erősödött is az állomás szerepe. Ennek a dinamikának vetett véget a rendszerváltás. A Kádár-korban naponta akár kétezer vagon is megmozgattak a teherpályaudvaron. Ez az imponáló szám – a KGST megszűntével és az országúti kamionos áruszállítás megerősödésével – a kilencvenes években közel tizedére, alig néhány százra redukálódott. A MÁV forgalma az 1975-ös százharmincmillió tonnáról a rendszerváltás idejére kilencven alá csökkent, s ma is csupán hetvenmillió tájékán tart, noha a környezetbarát vasúti szállítás fejlesztése volna kívánatos inkább.

Aki a Nyugatiban felszáll valamelyik Istvántelek felé induló vonatra, a szerepét veszített Rákosrendezőn áthaladva siralmas állapotokkal szembesül. Mint az elmúlt másfél-két évtized fényképekkel dokumentált internetes közleményeiből is kiderül: a felesleges vágányokat részben felszedték, részben ellopták, a használatból kivont és itt tárolt kocsik alól a csapágyakat kiszedték, a mozdíthatatlan vagonok ezért oldalukra dőltek; autóröncsok, kiszuperált gumibröncsok, építési törmé-

lék miatt az elhanyagolt-gazos terep hovatovább illegális szemétkerakó helyé vált, ha a tél beálltaig jótékony lombok takarják is kellemetlen látványát az itt közlekedő elegáns Orient expressz utasainak szeme elől. A bádogyáros „lakói” a környezet bűzös füsttel elárasztó égetéssel nyerik ki az értékes fémeket az összehordott hulladékból. Miután Rákosrendezőn körülnéztem, a terület angyalföldi határán, a Tatai úton tettem egy hosszabb sétát. Autójavító műhely és magát műfüves pályával hirdető sporttelep is akad itt, a Lehel út felé eső oldalon pedig több új lakóház áll immár a két- és négy-szintes régiek között. Mindazonáltal főleg építőanyag és más kereskedések külvárosra jellemző, itt-ott rogyadozó tetejű, szegényes deszka- és téglabódéi határozzák meg a nem éppen fényes kerítések mögött az összképet, amelynek kijózanító viszonyaira legegyértelműbben talán egy sudár jegenyesor sáros földútja figyelmeztet, a fák tövében virító hulladékokkal.

Rákosrendező nem egyszerűen Budapest egészségéhez méltatlan, az innen látótávolságban levő Hősök terével egy napon nem említhető áldatlan állapotának tarthatatlansága már korábban is téma volt. Revitalizációjára nem pusztán tájépítészeti diplomamunka és több szemináriumi dolgozat született; döntéshozó jogkörrel rendelkező érdemi szervek szintén átfogó fejlesztési javaslatokkal álltak elő a pályaudvar jövőjéről. Mintegy Budapest ezen „aranytartálékának” hasznosítására, ahogy az a kormányzati elképzelések kapcsán többször elhangzott a legkülönbözőbb fórumokon. A tízes évek elején a Vidámpark ide költözteté-

se is szóba került, amikor helyén a Biodóm építésébe fogtak. Karácsony Gergely, még mint zuglói polgármester, 2017-ben vetette fel egy itteni Legoland gondolatát azt követően, hogy a hasonló nyíregyházi ötlet elvetélt. Ennél is jelentősebb – átfogó és korszerű – tervet készített két évvel később Budapest Parkváros néven a Budapest Fejlesztési Központ, egy tóval kombinált kertvárosias lakóövezet koncepciójával, amely jelentősen javítana a fővárosban a zöld felület arányán. Budapesten ugyanis több mint fél évszázada nem létesült új közpark. További előnye ennek az elképzelésnek, hogy a két szomszédos kerületet egységes közlekedési rendszerbe foglalná – az értelmesre szűkített vasúti pályák fölött hidakkal, a Rákos patak mentén folyamatos kerékpársávval. A Szegedi úti híd és a kapcsolódó úthálózatnak már a tanulmánytervei is elkészültek 2021-ben. Velük egyszerűbb lenne az M3-asra való feljutás, és lehetővé válik a Városliget ma még csak áhított autómentesítése. Talán a politikai akarát sem hiányzott a koncepció megvalósításához, csak éppen a Covid óta a járványtól független kedvezőtlen hatások miatt mind súlyosabb pénzügyi gondok (nem utolsósorban a magas infláció) árnyékában került le a napirendről, a városlakók komfortjához szükséges néhány más fontos beruházással egyetemben. A magyar gazdaság 2022 őszétől egy éven át tartó recesszióba került, a Brüsszellel folytatott viták következtében ráadásul az EU-s források elapadtak. Az államháztartás tava-lyi hiánya, amelyet a költségvetés elfogadásakor három és fél százalékos tájára prognosztizáltak, meghaladni látszik az uniós elvárások duplájá-

nak számító hat százalékot. Már az idei növekedési prognózison is csökkenteni kellett.

Ebben a kritikus pénzügyi – egy-szersmind azonban politikai vonatkozásokkal is terhelt – helyzetben került a kormányzat elé az Egyesült Arab Emírségekkel való államközi megállapodás tervezete. Amennyire a nyilvánosságra került részletek alapján tudni lehet: egy mintegy kilencszázezer négyzetméteres terület átruházása fejében és egy mintegy háromszázmilliárdos hazai infrastrukturális fejlesztés mellett a Mohamed Abbar vezette vállalkozás ennek az összegnek több mint hat-szorosát költi majd egy luxusingatlanokból és irodaházakból álló, mintegy kilencvenhektáros új városrész megépítésére a keskeny sávra szűkülő vasút két oldalán. Rákosrendező további egyharmadán pedig közpark létesülne. Noha az élhető várostól elválaszthatatlan szociális intézményekről (iskola, óvoda, orvosi rendelő például) szó sincs a nyilvánosságra került dokumentumokban, a jelek szerint a döntéshozók máris igent mondtak az elképzelésre. Ezzel a szinte huszáros akcióval ugyanis egyszerre lehetne rendbe tenni a főváros egyik szegényfoltját, illetve megtámogatni a forráshiánnyal és egyensúlytalansággal küszködő állami költségvetést. Érteni vélem tehát Lázár János hangzatos replikáját, miszerint ez nemhogy nem mini, hanem a kétszáz méternél magasabb épületekkel éppenséggel maxi Dubaj lesz, euforikus kijelentése szerint egyenesen új millenniumi városközpont.

Most már csak az kérdés, hogyan viszonyuljunk hozzá? Lehet és főleg szabad-e nekünk is lelkesedni érte?

Az *Index* által publikált látványterv szerint az ide szánt magasházak összekaristolnák a Hősök tere horizontját. Kapásból magam ezért egyértelmű nemet mondanék a projektre, noha magyar hozzájárulásként több olyan beruházás valósulna meg, amely a Budapest Fejlesztési Központ javaslatának szintén fontos eleme. Ilyen például az intermodiális közlekedési csomópont, a kis földalatti meghosszabbítása vagy a Szegedi úti felüljáró. Mindazonáltal pártatlan (netán külföldi) cégekkel számításokat végeztetnék; minthogy a használt üzemanyaggal szennyezett vidék kitakarítása, világháborús akna- és bombatemetőjének mentesítése sem feltétlenül olyan sima ügy, mint amilyennek kalkulálják. Szintén megfontolásra késztet, hogy a tényleges építési költségek szinte mindig jelentősen meghaladják a tervezettet, tehát nagy kérdés, hogy ami ma jó üzletnek látszik, arra nem kell-e majd a végén ráfizetnünk. Leginkább persze – még mielőtt konkretizálnák a keretmegállapodást – tárgyalásokat szorgalmaznák a jómódú (alighanem külföldi) vevőkre számító arab projekt, valamint a szállodákkal és irodaházakkal szemben inkább bérlakásokat, és majdani lakóikat kiszolgáló beruházásokat szorgalmazó magyar igények szembevetésén különböző szempontjainak lehetséges egyeztetéséről. Nemkülönben a projekt szűkebb értelemben vett építészeti vonatkozásairól, mivel

a legkevésbé sem volna szerencsés a Hősök tere mögött a millenniumi emlékművel konkurálni. Nem vagyok a felhókarcolók ellensége; London, Párizs vagy New York példájára egyfajta dzsungelt javasolnék lehetőleg másutt úgy, hogy sziluettjével ne zavarjon a hagyományos városképbe.

Az építészet ma már szintén globális, hogy ne mondjam multikulturális ágazata a szellemi életnek. Miért is ne vállalhatna tehát ebben a projektben szerepet olyan világnagyság, mint a Burdzs Kalifát tervező amerikai Adrian Smith vagy éppen az immár klasszikusnak számító chicagói iroda, a Skidmores, Owing & Merrill, amely Alabbarék tíz éve készülő és Waterfront névre hallgató belgrádi fejlesztését is jegyzi. A nyugati sztárok mellett netán valamely arab vagy keleti fogékonyságú alkotó, ahogy erre a lehetőségre maga a dubaji befektető utalt. Hiba volna pusztán pénzügyi megfontolások alapján dönteni. A fejlesztést mindenképpen olyan nemzetközi tervpályázathoz kötném, amelyet a szerbiai (nem egyértelműen pozitív) tapasztalatok figyelembevételével és a mi többfunkciós lakótelepeket preferáló követelményeink szerint hirdetnének meg, majd bírálják el. Ebben a kedvező fejleményben azonban egyelőre csak reménykedni lehet.

Rákosrendező múltjáról és lehetséges jövőjéről Semjén Zsolt március 29-én beterveztett Mini Dubaj törvényjavaslata (apropóján)

Vásárhelyi Mária

Helikopter show

„Krisztián HÜJE/László HÜJE/csak én vagyok okos
énnekem a segembe is *felyem van.*”
Weöres Sándor: Kisfiúk témáira

Hétről hétre, hétfőről hétfőre ül az ATV stúdiójában négy önbizalomtól duzzadó, nagyhangú, a saját csalhatatlanságában betonbiztos férfiember és egy csendes, megfélemlített, a kérdéseit végigmondani sem tudó nő. Önmagában ez a full macsó felállítás persze nem szokatlan a hazai média világában, ahol okos és fontos dolgokról csaknem kizárólag férfiak beszélnek, a nők pedig többnyire pusztán biodíszletként szolgálnak, hogy ellenpontozzák a férfiak bölcsességét. A nők kérdeznak, a férfiak megmondják a frankót. A nők feladata, hogy adják a lapot a férfiak alá szellemi fölényük csillogtatásához. Önmagában ezt már szóvá tenni sem érdemes, ilyen a magyar média, mert ilyen a magyar társadalom. Ezt kívánja a nemzet.

Az *Öt* című politikai-közéleti megmondó-show azonban kilóg a szokványosan unalmas, érdektelen megmondó műsorok közül, mert négy, bocsánat, három ilyen önhitt, öntelt, pökhendi, a nyilvánosság hatalmával rendre visszaélő, személyes frusztrációit a tévéstúdióban ventiláló szereplőt még ebben az elsivatagosodott hazai médiavilágban is ritkán látni. Kizárólag önmagukat idézik és önmagukra hivatkoznak. Egymásra licitálva gúnyolnak, aláznak, tesznek nevetségessé közéleti szereplőket, akiknek esélyük sincs

a válaszolásra, védekezésre, visszaszólásra. És furcsamód a gúny és alázás célpontja az esetek túlnyomó többségében ellenzéki politikus vagy a kormánnyal szemben kritikus értelmiségi. Konok Pétert – a negyedik résztvevőt – kivonnám az előzőekben leírtakból, mert az ő véleményalkotásában azért rendre felfedezhető a kétely önmaga csalhatatlanságában, és az esetek többségében nem száll be a licitbe.

Nem tudom, hogy a másik három szereplőt milyen traumák érték az élet egyéb területein, milyen sérelmek azok, amelyekért bosszút állnak a közönségen, de hogy nagyon mélyen befűrödött nyilak lehetnek, arra bizonyíték a műsor.

Mindez talán szót sem érdemelne, hiszen minden televíziókészülékhez tartozik távirányító, amellyel könnyűszerrel átléphető egy ilyen műsor, a 2024. március 4-i adás azonban túlmutat az eddig leírtakon, illetve félreérthetetlenül tanúskodik arról, hogy hová vezet ez az egymást túllicitáló, magamutogató, a „mindenki hülye, csak én vagyok helikopter” típusú, bennfenteskedő jólétesültség és fontoskodás.

A műsorvezető az új köztársasági elnök, Sulyok Tamás saját apjáról szóló valótlan állításait kínálta fel megvitatásra a résztvevők számára. És a nagy igyekezet a „ki tud

többet a köztársasági elnök rokonairól” című háromszemélyes vetélkedő eredményeképpen szintiszta náci mosdatásba torkolt. A dumába brutálisan sok hülyeség és aljasság keveredett.

Ma már közismert, hogy az újonnan kinevezett köztársasági elnök azt állította apjáról, hogy a háború után halálra ítélték, aminek oka az volt, hogy válóperes ügyvédként egy – később a város párttitkárává avanszált – komcsi elvtárs feleségét képviselte. Emiatt az apjának tíz évig névtelenül – lényegében a társadalmon kívül – bujkálnia kellett az ország távoli részén, és csak 1956 után folytathatta szakmáját jogtanácsosként. Nem kell ahhoz történelemszakként lenni, hogy az olvasóban kétely ébredjen a köztársasági elnök által elmondottakkal kapcsolatban. Először is akármilyen szörnyű világ volt a Rákosi-korszak, nehezen elképzelhető, hogy egy városi párttitkár – egy válóperes ügy „veszteseként” – ki tudott járni egy halálos ítéletet, kiváltképp mivel 1945-ben a népbíróságok tagjait még a koalíciós pártok jelölték. Így lehetett az Imrédy és társai ellen eljáró bíróság tagja a kiscgazda párt által jelölt konzervatív, náciellenes, antikommunista Sulyok Dezső is. De ennél is hihetetlenebbnek tűnt, hogy a kőkevényen diktatórikus Rákosi-érában valaki tíz évig személyazonosság nélkül éljen, kiváltképp, ha időközben született négy gyermeke, akiket anyakönyvezni, etetni, gyógyíttatni, iskoláztatni kellett.

Sulyok Tamás pechére azonban nemcsak a laikus hitetlenkedők, hanem egy igazi történész, Karsai László nemzetközileg elismert történész, holokausztkutató érdeklő-

dését is felkeltette ez a történet, és néhány nap alatt nyomára bukkant a köztársasági elnök édesapjának valódi múltjára. A levéltári anyagból kiderült, hogy a Sulyok Tamás által elmondottakból egyetlen szó sem igaz. A valóság ezzel szemben az, hogy az édesapa egy, a nyilasoknál is szélsőségesebb náci szervezet megyei elnöke volt, aki 1944-ben, a székesfehérvári zsidóság deportálását követő napokban, egy helyi lapban súlyosan antiszemita írást publikált, amelyben őszinte örömét fejezte ki zsidó honfitársai haláltáborba hurcolása és a „városi levegő megtisztulása” miatt. Írását így fejezi be Sulyok László: „A pártszervezetek kiépítését eszköznek tekintjük a magyarság jobb jövőjének kiműveléséhez. Jöhet hozzánk mindenki, akit zsidó vértől való mentessége, erkölcsi feddhetetlensége és magyar nemzetiszocialista meggyőződése erre feljogosít.” Emiatt idézték Népbíróság elé, ahol azonban nem jelent meg, és nem is ítélték halálra. Karsai azt is kiderítette, hogy Sulyok László nem az ország másik végében, hanem felesége szülőfalujában, Kiskunfélegyházán töltötte élete következő évtizedét, ahol felesége családjának tagjai köztisztviselőként álló polgárok voltak. Tehát egészen bizonyosan nem kellett bujkálnia.

Őszintén szólva nehéz racionális magyarázatot találni arra, hogy a megmondó-show négy résztvevője közül ketten – Hont András és Schiffer András – miért érezték szükségét annak, hogy egymásra licitálva bizonygassák Sulyok Tamás édesapjának ártatlanságát és cáfolják a Karsai László által nyilvánosságra hozott dokumentumok hitelességét, továbbá kétségbe vonják a

történész szakmai hozzáértését és tisztességét. Ha ezzel nem politikai megbízást teljesítettek, akkor csak a minden józan megfontolást felülíró bennfenteskedő fontoskodás motíválhatta reménytelen küzdelmüket a tényekkel. Nagy vonalakban a következő érveket sorakoztatták fel Sulyok Tamás állításainak védelmében;

– Bizonyára nem Sulyok László írta az inkriminált cikket, amely alatt az ő neve szerepel, hiszen három tanú is azt állította, hogy az utcán azt mondta nekik Sulyok, hogy nem ő írta. Azt elfelejtették hozzátenni, hogy a tanúk Sulyok László ügyvédkollégái voltak, akik szóról szóra ugyanazt a vallomást tették, és attól is nagyvonalúan eltekintettek, hogy a cikket Sulyok László nyilvánvalóan nem publicisztikai babérokra vágyva írta, hanem azért, hogy tagokat toborozzon újonnan alakult nyilas pártjába.

– Sulyok László unokaöccse volt Sulyok Dezső kispap politikusnak, és nem hihetjük, hogy egy németellenes, konzervatív politikusnak náci unokaöccse volt. Aztán szorgos kutatók kiderítették, hogy Sulyok László nem volt rokona Sulyok Dezsőnek, de ha így lett volna is, miért ne lehetett volna egy tisztességes konzervatív politikusnak náci unokaöccse?

– Ismerve a Rákosi-korszak népbírói eljárásait, nehéz elképzelni, hogy a Sulyok Dezső elleni eljárásban ne használták volna fel ellene, ha az unokaöccse náciszimpatizáns lett volna. Hacsak nem azért történt így, mert Sulyok Dezsőnek nem volt közeli rokona Sulyok László.

– A Rákosi-korszakban ennél sokkal kevesebbet is halálra ítélték embereket. Ez igaz, a probléma csak

az, hogy Sulyok Lászlót soha nem ítélték halálra.

– Sulyok Lászlónak is voltak zsidó felmenői. Mintha a zsidó felmenők önmagukban bárkit megakadályoztak volna a harcos antiszemitizmusban.

– Sulyok Lászlónak nemcsak Sulyok Dezső, hanem Sulyok Gyula is rokona volt. Nem volt.

– Az írásos dokumentumok önmagukban nem bizonyítanak semmit. Ha ez így volna, akkor az egész történelemtudományunk búcsút kellene intenünk, hiszen a történészek alapvetően írásos dokumentumokból rekonstruálják a múltat.

– Sulyok László nem kiigényelte, hanem megőrzésre kapta meg egy elhurcolt zsidó ügyvéd praxisát. Aztán kiderült, hogy nemcsak az utóbb a haláltáborban meggyilkolt ügyvéd praxisát, hanem az irodáját és a bútorait is kiigényelte apuka.

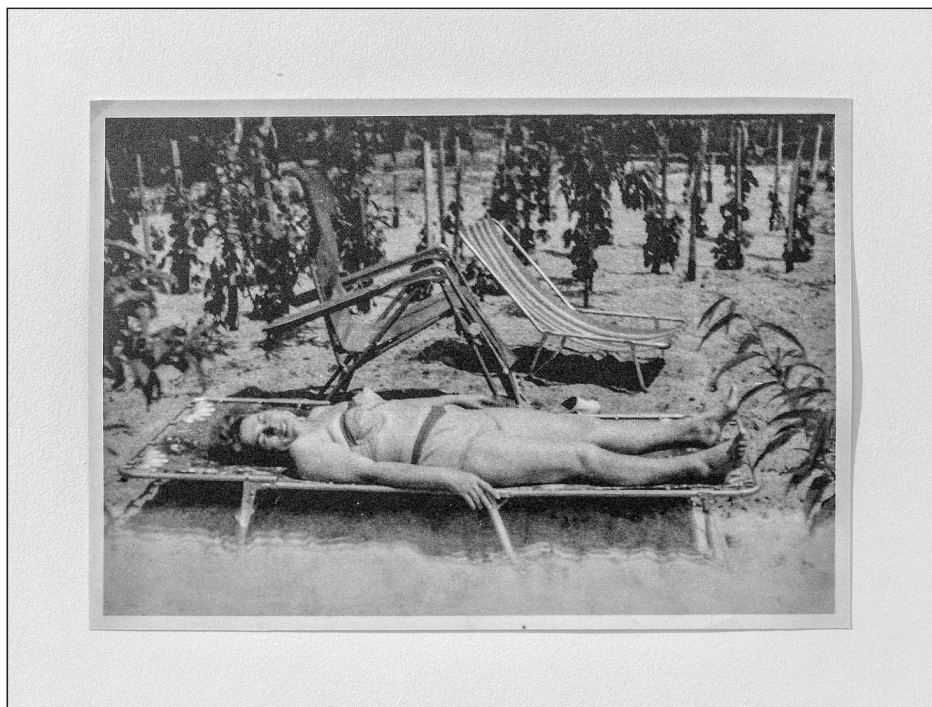
– Valószínűtlen, hogy valaki exponálja magát egy szélső-szélsőjobboldali párt mellett, és sem előtte, sem utána, soha többet nem ír újságcikket, nincs publicisztikai tevékenysége. A baj csak az, hogy ez a cikk nem a publicisztikai tevékenység, hanem a Sulyok László által éppen megalakult helyi náci párt népszerűsítésének szándékával íródott.

– Egy komoly történész részéről elfogadhatatlan, hogy politikai ellenszenvét szakmai köntösbe bújtatja. Kétlem, hogy Karsai Lászlónak bármilyen nyilvánosságnak szánt érzelme lett volna Sulyok Tamással szemben. Újságírói érdeklődésre válaszolva nézett utána apuka történetének, és a dokumentumok alapján egyértelműen megállapította, hogy a köztársasági elnök nem mondott igazat. Nem politikai érzelmek, ha-

nem szakmai szempontok vezérelték, amikor nyilvánosságra hozta kutatásának eredményét.

Ám az előzőekben elmondott öszszes náci mosdató, képtelen állítás nem lett volna elegendő indok e cikk megírásához, ha Sulyok László tisztára mosdatása érdekében nem vetemednek arra, hogy Karsai László szakmai tevékenységét és emberi tisztességét kétségbe vonják. Nem nagyon létezik alaposabb, felkészültebb, elkötelezettebb történész Karsai Lászlónál. A magyar holokausztkutatás talán legelismertebb képviselője, ezt hatalmas életműve és számos szakmai elismerés igazolja. És amikor Karsai lejáratása céljából azt is a szemére hányják, hogy édesapjával, Karsai Elekkel, a „Rákosi korszak sztártörténészé-

vel” közös publikációi is megjelentek, akkor tényleg arra gondol az ember, hogy nincs lejjebb. És nemcsak azért, mert Karsai Elek ugyancsak kiváló történész volt, akinek életműve jelentősen hozzájárult a Horthy-korszak megismeréséhez, hanem azért is, mert ez már a legalpáríbb „apák és fiúkozás”. Éppen az, amivel a Sulyok Tamást kritizálók vádolják. Hiszen súlyos csúsztatás azt a látszatot kelteni, mintha Sulyok Tamásnak azt hányják a szemére, hogy ki volt az apja. Az új köztársasági elnökkel szemben kritikát megfogalmazók egyértelműen azt kifogásolják, hogy Sulyok – a politikai elvárások elébe menve – valótlanságokat állított saját apjáról. És ezt csak az értheti félre, aki politikai okokból félre akarja érteni.

Mendreczky Karina: Június (részlet)